

РЕКОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

УДК 346.44

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.1.1>

ГОСПОДАРСЬКИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: СКАСУВАТИ¹, НЕ МОЖНА ЗАЛИШИТИ²

Кот Олексій Олександрович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
директор
Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії правових наук України

Гриняк Андрій Богданович,

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заступник директора
Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії правових наук України
з наукової роботи

Статтю присвячено аналізу положень Господарського кодексу України, зіставленню їх із положеннями Цивільного кодексу України та окремими законами, іншими нормативно-правовими актами. Виокремлено низку системних суперечностей між нормами Господарського кодексу України та Цивільного кодексу України щодо регулювання правового статусу юридичних осіб, що існують в організаційно-правових формах підприємств, об'єднання юридичних осіб, майнових основ господарювання, господарських зобов'язань. Обґрунтовано неможливість системного оновлення цивільного законодавства без визнання Господарського кодексу України таким, що втратив чинність.

У статті проаналізовано зміст основоположних розділів Господарського кодексу України щодо їх регуляторного впливу на підприємницькі відносини. Аналіз правових норм Розділу I «Загальні положення» (ст. ст. 1–54 Господарського кодексу України) свідчить про можливість скасування без будь-яких негативних наслідків статей, включених до цього розділу. Аналіз положень Розділу II Господарського кодексу України, присвяченого визначенню правового статусу суб'єктів господарювання, дав змогу дійти висновку про наявність низки системних суперечностей між нормами Господарського кодексу України та Цивільного кодексу України. Обґрунтовано слушність відображеного в законопроекті № 6013 підходу щодо скасування відповідних положень Господарського кодексу України та визначення перехідного періоду для узгодження організаційно-правових форм наявних юридичних осіб із положеннями Цивільного кодексу України. Проаналізований зміст Розділів III та V Господарського кодексу України дав змогу констатувати відсутність потреби в їх збереженні з огляду на наявність такого значного масиву різнорівневих актів законодавства, а також відсутність якихось особливостей регулювання цих відносин, які не охоплювалися би предметом регулювання Цивільного кодексу України та спеціальними актами законодавства. Обґрунтовано доцільність прийняття загалом Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» з огляду на обов'язки нашої держави щодо членства в Європейському Союзі.

Ключові слова: Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, правові принципи, приватноправові відносини, підприємницькі відносини, юридичні особи, організаційно-правові форми, управління майном, довірча власність, договірні зобов'язання.

¹ Під скасуванням Господарського кодексу України мається на увазі визнання його таким, що втратив чинність.

² Наукова стаття є продовженням відображених у статті «Abolition of the Commercial Code of Ukraine: potential consequences and necessary prerequisites» [5] авторських роздумів щодо потенційних наслідків скасування Господарського кодексу України.

Kot Oleksii, Hryniak Andrii. Commercial Code of Ukraine: cancel, cannot be kept

The article is devoted to the analysis of the provisions of the Commercial Code of Ukraine, their comparison with the provisions of the Civil Code of Ukraine and separate laws and other normative legal acts. Some systemic contradictions between the norms of the Commercial Code of Ukraine and the Civil Code of Ukraine regarding the regulation of the legal status of legal entities available in the corporate forms of enterprises, associations of legal entities, property bases of business, and economic obligations are highlighted. The impossibility of updating civil legislation systematically without recognizing the Commercial Code of Ukraine as null and void is substantiated.

The article analyzes the content of the fundamental sections of the Commercial Code of Ukraine regarding their regulatory impact on business relations. Analysis of the legal norms of Chapter I "General provisions" (articles 1–54 of the Commercial Code of Ukraine) indicates the cancellation option without any adverse consequences of the articles included in this section. The analysis of the provisions of Chapter II of the Commercial Code of Ukraine, devoted to determining the legal status of business entities, made it possible to conclude that there are some systemic contradictions between the norms of the Commercial Code of Ukraine and the Civil Code of Ukraine. The feasibility of the approach rendered in draft law № 6013 regarding the repeal of the relevant provisions of the Commercial Code of Ukraine and the determination of a transition period for harmonizing the corporate and legal forms of available legal entities with the provisions of the Civil Code of Ukraine is substantiated. The analyzed content of Chapters III and V of the Commercial Code of Ukraine allowed ascertaining the lack of a need to preserve them given the presence of such a significant array of different-level legislative acts, as well as the lack of any peculiarities of the regulation of relations which would not be covered by the subject of regulation of the Civil Code of Ukraine and specific legislative acts. The expediency of the general adoption of the Law of Ukraine "On Peculiarities of Regulation of Entrepreneurial Activities of Certain Types of Legal Entities and Their Associations in the Transitional Period" is justified considering the obligations of our state regarding membership in the European Union.

Key words: *Civil Code of Ukraine, Commercial Code of Ukraine, legal principles, private law relations, business relations, legal entities, organizational and legal forms, property management, trust property, contractual obligations.*

Прийняття у 2003 р. Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та Господарського кодексу України (далі – ГК України) ознаменувало нову епоху розвитку національної правової системи в умовах штучно створеного дуалізму приватного права. Аналіз двадцятирічного досвіду застосування положень цих кодифікованих актів дає підстави для висновку про наявність системних протиріч, зокрема в частині основних засад регулювання підприємницької діяльності, суб'єктів права, речових і зобов'язальних правовідносин тощо, які істотно перешкоджають економічному розвитку нашої держави, зокрема розвитку законодавства відповідно до положень Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу. Варто зауважити, що на недоцільності одночасного існування ЦК України та ГК України наголошувалося ще з моменту їх введення в дію, адже це створює сум'яття і для інвесторів, і для громадських організацій [1, с. 7].

З 2019 р., коли Кабінет Міністрів України прийняв відповідні акти щодо оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства

України та утворив Робочу групу із цього питання, яка згодом розробила Концепцію оновлення Цивільного кодексу України, висловлено низку аргументів стосовно неможливості визнання Господарського кодексу України таким, що втратив чинність, наслідком чого буде руйнування економіки, відхід від європейських цінностей тощо.

Натомість у статті нами здійснено ретельний аналіз основоположних частин ГК України та висловлено низку аргументів щодо необхідності скасування цього акта як такого, що суттєво обмежує розвиток і функціонування ринкових відносин в Україні, адже його положення спрямовані на забезпечення функціонування планової економіки радянської держави. Крім того, з формально-юридичної позиції наявність у ГК України загальних положень унеможлиблює кваліфікацію останнього як акта цивільного законодавства, що регулює підприємницькі відносини. Тому не випадково, що рекодифікація цивільного законодавства не може бути повноцінною та ефективною без визнання ГК України таким, що втратив чинність.

Переконані, що саме зараз, на етапі виконання вимог європейської спільноти щодо членства в Європейському Союзі, настав час для законодавчих реформ. Із цього приводу варто навести виокремлені Р. Кабріяком циклічні фази кодифікації: період створення кодексів, період їх дії, період кризи та період реформ [2, с. 114]. На нашу думку, ухвалення Кабінетом Міністрів України рішення щодо необхідності оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства, що пов'язане з трансформуванням суспільних відносин, кардинальною зміною після 2014 р. векторів розвитку країни, зміною принципів і форм державної організації суспільства, свідчить про проходження періоду кризи та настання періоду здійснення правових реформ. Не дарма із цього приводу в Концепції оновлення Цивільного кодексу України «скасування цього антиринкового акта» визначене передумовою подальших рекодифікаційних робіт [3, с. 6]. Відповідний проект Закону про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період від 9 вересня 2021 р. № 6013 (далі – законопроект № 6013) 12 січня 2023 р. прийнято за основу [4].

З огляду на це у статті проаналізовано основні розділи Господарського кодексу України щодо їх регуляторного впливу та проведено їх зіставлення з відповідними нормами Цивільного кодексу України, інших кодексів та законів України.

Найменування Розділу I ГК України «Основні засади господарської діяльності» дає підстави вважати, що його норми за своєю суттю створюють певну атрибутику ГК України як кодифікованого нормативного акта, у якому повинні міститися певні загальні положення. Однак аналіз уже перших статей кодексу свідчить про їх невідповідність закріпленям у ст. 42 Конституції України принципам вільного здійснення підприємницької діяльності. Те саме стосується положень глави 2 «Основні напрямки та форми участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання» ГК України, які мають декларативний характер і, вочевидь, мають на меті окреслити потенційні сфери впливу держави та органів місцевого самоврядування на підприємницькі відносини. Вод-

ночас з огляду на те, що зазначений вплив державними органами та органами місцевого самоврядування здійснюється винятково на підставі, у межах повноважень і у спосіб, передбачений Конституцією та законами України, відповідні регуляторні повноваження, як правило, передбачені спеціальним законодавством – законами України «Про Кабінет Міністрів України», «Про Антимонопольний комітет України», «Про Фонд державного майна України» тощо. Відповідно, положення глави 2 ГК України мають винятково декларативний або відсилочний характер та не чинять істотний регуляторний вплив на підприємницькі відносини.

Детальний аналіз глави 3 ГК України «Обмеження монополізму та захист суб'єктів господарювання і споживачів від недобросовісної конкуренції» також свідчить на користь висновку про неможливість забезпечення цією главою навіть мінімального рівня регуляторного впливу на відповідні правовідносини у сфері захисту конкуренції. Цю функцію в повному обсязі виконують спеціальні закони, насамперед Закон України «Про Антимонопольний комітет України», Закон України «Про захист економічної конкуренції», Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» тощо.

Аналогічного висновку доходимо й під час аналізу глави 4 «Господарська комерційна діяльність (підприємництво)» та глави 5 «Некомерційна господарська діяльність» ГК України, у яких відсутні по-справжньому змістовні засади регулювання підприємництва в Україні. Натомість положення цих глав або мають декларативний характер, або відсилають до невідомого кола законодавчих актів, які повинні врегульовувати так звану господарську комерційну та некомерційну господарську діяльність.

З огляду на це, а також враховуючи мінімальне змістове й регулятивне навантаження статей, що включені до глави 1 «Загальні положення» ГК України, вбачається обґрунтованим висновок про відсутність істотних застережень щодо неможливості їх скасування. Більше того, скасування Розділу I ГК України може відбутися без значних ризиків для правового регулювання економічних відносин

з огляду на їх мінімальний регуляторний вплив на підприємницькі відносини та з урахуванням детальної регламентації цих відносин у Цивільному кодексі України.

Системні протиріччя між ЦК України та ГК України містяться в Розділі II ГК України «Суб'єкти господарювання». Підходи до диференціації організаційно-правових форм у ЦК України конкретно сформульовані у ст. 83 ЦК України: якщо майно відокремлюється разом з об'єднанням осіб, ідеться про товариства; якщо ж майно відокремлюється без об'єднання осіб, ідеться про установи. Своєю чергою товариства поділяються на підприємницькі (акціонерні товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства або виробничі кооперативи) і непідприємницькі (громадські організації, політичні партії, благодійні організації, релігійні організації, споживчі кооперативи, недержавні пенсійні фонди, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку тощо).

Із цього приводу варто наголосити на тому, що у процесі розроблення ЦК України 2003 р. було закладено закритий перелік організаційно-правових форм юридичних осіб. Проте з урахуванням одночасного прийняття й ГК України їх перелік було залишено відкритим.

Водночас регулювання статусу юридичних осіб (так званих суб'єктів господарювання) у ГК України не відповідає ні відображеній у ЦК України концепції юридичних осіб, ні загальноприйнятим практикам і стандартам Європейського Союзу в цій сфері. За таких умов доцільно уніфікувати законодавство України в цій частині з європейськими підходами до регулювання інституту юридичної особи, взявши за основу загальні положення ЦК України та окремі спеціальні закони, зокрема Закон України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» тощо.

Цілком виправданим у такій ситуації є питання щодо долі юридичних осіб, які сьогодні діють в організаційно-правових формах, що не передбачені в ЦК України, – ідеться насамперед про підприємства як суб'єктів права (державні й комунальні підприємства, так звані під-

приємства колективної власності, приватні підприємства, підприємства з іноземними інвестиціями тощо) та їх об'єднання (асоціації, корпорації, консорціуми, концерни тощо). Свого часу українська правова система вже вирішувала схожу проблему. З прийняттям у 2008 р. Закону України «Про акціонерні товариства» було змінено види акціонерних товариств – закон тоді виділив публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства. Відповідно до перехідних положень зазначеного акта для товариств, які були створені до його прийняття, був визначений період у два роки для узгодження їхніх статутних документів із положеннями закону. Нагадаємо, що йшлося про більше ніж 30 тисяч акціонерних товариств.

Відповідний механізм приведення у відповідність організаційно-правових форм юридичних осіб передбачений у законопроекті № 6013. Аналіз його прикінцевих та перехідних положень свідчить про втрату чинності ст. ст. 4–19 через 7 років із дня, коли законопроект буде прийнятий та набуде чинності. Наведені статті присвячені визначенню правового статусу юридичних осіб, що існують в організаційно-правових формах підприємства, об'єднання юридичних осіб, а також таким анахронізмам радянського минулого, як право господарського відання та оперативного управління. Крім того, законопроект № 6013 містить низку спеціальних правил щодо строків узгодження діяльності бізнесу з новими нормами. Наприклад, можна навести положення ст. 22 «Особливості припинення підприємств у перехідний період», де передбачається встановлення п'ятирічного строку з дня набрання чинності законопроектом, протягом якого власник (суб'єкт, що виконує функції власника підприємства) зобов'язаний прийняти рішення про реорганізацію або ліквідацію підприємства. Аналогічний строк передбачений для реорганізації або ліквідації державних чи комунальних підприємств із зазначенням про припинення права господарського відання чи оперативного управління на відповідне майно підприємства. Таке майно має бути передане правонаступнику в управління, до статутного капіталу товариства або ж в оренду. На нашу думку, закріплений п'ятирічний

строк для проведення процедур реорганізації чи ліквідації підприємства є достатнім для неспішного припинення діяльності існуючих різновидів підприємств.

Щодо структури Розділу II ГК України «Суб'єкти господарювання» варто зауважити, що він складається із 7 глав, значна частина статей у яких сьогодні виключена з канви ГК України з різних причин, насамперед у зв'язку з відсутністю в них регуляторної функції. Таким чином, аналіз положень Розділу II ГК України, присвяченого регулюванню правового положення суб'єктів господарювання, дає підстави для висновку про наявність низки системних суперечностей між нормами ГК України та ЦК України, а також із прийнятими нашою державою зобов'язаннями за Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. За таких умов вбачається обґрунтованим усунення цих суперечностей шляхом скасування Господарського кодексу України з одночасним визначенням перехідного періоду для узгодження організаційно-правових форм існуючих юридичних осіб із положеннями Цивільного кодексу України.

Регулюванню майнових основ господарювання присвячено Розділ III ГК України «Майнова основа господарювання», який розпочинається главою 14 «Майно суб'єктів господарювання». У її основу покладено розуміння права власності, що закріплене у Книзі третій ЦК України. Однак положення про право господарського відання й оперативного управління фактично віддзеркалюють регламентацію майнових відносин, яка була характерна для адміністративно-командної економіки, коли юридичній особі (як правило, державному або комунальному підприємству) майно передавалося не у власність, а на відповідних титулах. Юридична особа, якій майно надавалося на праві господарського відання чи оперативного управління, не могла вільно ним розпоряджатися або відповідати ним за своїми зобов'язаннями.

Водночас у сучасних реаліях відновлення української економіки, її відповідності усталеним світовим підходам реформуванню підлягають питання не лише організаційно-правових форм юридичних осіб, але й відносин власності. У доктрині

цивільного права переважною є позиція, що відокремлене майно може перебувати в юридичної особи тільки на праві власності. Фігури юридичної особи – невідчужуваного майна не повинно бути в економічному середовищі. І це є цілком логічно, оскільки юридичні особи в майновому обороті відповідають за своїми зобов'язаннями власним майном [5, с. 107]. Положення ЦК України не тільки детально регламентують право власності (закріплюють поняття, гарантії, підстави набуття, переходу, припинення тощо), а й встановлюють загальні підходи щодо користування чужим майном (ідеться насамперед про оренду та довірче управління). Варто підкреслити, що інститут управління майном, який став однією з новел ЦК України, є абсолютно зрозумілим для країн із розвинутою економікою та може повноцінно виконувати функції інструмента з передачі майна власником (зокрема й державою) юридичним особам публічного права для виконання ними відповідних функцій. Інакше кажучи, інститут управління майном здатний повністю замінити застарілі титули права господарського відання (ст. 136 ГК України) та права оперативного управління (ст. 137 ГК України).

Якщо аналізувати підприємницькі товариства, насамперед акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю, акції і корпоративні права яких належать державі, то таким товариствам майно має належати на зрозумілому для всіх учасників торгового обороту титулі – на праві приватної власності. Із цих причин ст. 141 ГК України «Особливості правового режиму державного майна у сфері господарювання» може бути скасована. Решта статей глави 14 ГК України є або бланкетними, або декларативними, або ж дублюють правові норми, що містяться у спеціальному законодавстві, а тому також можуть бути скасовані без будь-якого негативного впливу на правове регулювання майнових (речових) відносин у підприємницькій діяльності.

Викладене дає підстави для висновку про те, що статті, які входять до Розділу III ГК України «Майнова основа господарювання», можуть бути виключені.

Окремим основоположним розділом ГК України є Розділ IV «Господарські

зобов'язання», який розпочинається главою 19 «Загальні положення про господарські зобов'язання». На нашу думку, норми, що містяться у главі 19 ГК України, присвячені регулюванню господарських зобов'язань та за своєю суттю і змістом мали би виключно відображати особливості, притаманні останнім. Натомість регулювання господарських зобов'язань у ГК України в багатьох випадках практично співпадає з приписами, закріпленими у Книзі п'ятій ЦК України. Прикладом зазначеного є перша ж стаття цієї глави (ст. 173 ГК України, що містить дефініцію господарського зобов'язання), яка змістовно повторює ст. 509 ЦК України. Здавалося, основна увага в цій статті мала би зосереджуватися на майново-господарських та організаційно-господарських зобов'язаннях, однак уже з дефініцій як майново-господарських (ч. 1 ст. 175 ГК України), так і організаційно-господарських зобов'язань (ч. 1 ст. 176 ГК України) постає їх приватноправова природа, що прямо зазначається в аналізованій главі ГК України.

Що ж до підстав виникнення господарських зобов'язань, то ст. 174 ГК України майже дослівно повторює ст. 11 ЦК України, водночас вносячи термінологічну плутанину шляхом використання терміна «угода» в розумінні правочину. Стаття 177 ГК України «Соціально-комунальні зобов'язання суб'єктів господарювання» дисонує зі ст. 4 ГК України та дублює положення ст. 17 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», положення Постанови Верховної Ради України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів» тощо. Те саме стосується редакції ст. 178 ГК України «Публічні зобов'язання суб'єктів господарювання», яка дублює положення ст. 633 ЦК України, вносячи дисгармонію в розуміння конструкції публічного договору.

Схожого висновку доходимо шляхом аналізу положень глави 20 «Господарські договори» ГК України, яка за своїм змістом дублює глави 52–53 ЦК України. Більше того, положення глави 20 ГК України суттєво обмежують принцип свободи договору в підприємницькій діяльності, що значною мірою перешкоджає залученню інвестицій в економіку країни.

Аналіз особливостей виконання та припинення господарських зобов'язань (глава 22 ГК України) також свідчить про їх редакційну схожість із главами 48–51 ЦК України. Так, ст. 193 ГК України містить приписи, які в межах однієї статті визначають: 1) загальні умови виконання зобов'язання (ст. 526 ЦК України); 2) елементи виконання (ст. ст. 527, 529, 531 ЦК України); 3) правові наслідки невиконання чи неналежного виконання (ст. ст. 610, 615, 616, 622 ЦК України); 4) підтвердження виконання (ст. 545 ЦК України), що свідчить про недоцільність її збереження. Аналогічно ст. 194 ГК України «Виконання господарського зобов'язання третьою особою» дублює положення ст. 528 ЦК України та створює ефект надмірної «зарегульованості» відносин, пов'язаних із можливістю залучення третіх осіб як виконавців прийнятих на себе стороною договору зобов'язань.

Редакція ст. 198 ГК України «Виконання грошових зобов'язань» суперечить положенням ст. 533 ЦК України «Валюта виконання грошового зобов'язання», оскільки в цих статтях відображені різні підходи до оцінки можливості неспівпадіння валюти зобов'язання та валюти платежу за договором. На наше переконання, у сучасних умовах недоцільно в імперативному порядку (ст. 198 ГК України) обмежувати можливості суб'єктів підприємництва виражати грошові зобов'язання в іноземній валюті. При цьому валютою платежу в межах території України має бути виключно гривня.

Щодо статей, присвячених припиненню господарських зобов'язань та їх правовим наслідкам (ст. ст. 202–208 ГК України), доцільно наголосити на тому, що вже зміст ст. 202 ГК України свідчить про дублювання положень ст. 598 ЦК України, у якій закріплений невичерпний перелік підстав припинення зобов'язання, які передбачені у ст. ст. 599, 601, 606, 604, 607 ЦК України. Те саме стосується ст. 203 ГК України, яка за своїм змістом є поєднанням таких норм ЦК України: 1) ч. 1 ст. 203 ГК України = ч. 1 ст. 599 ЦК України; 2) ч. 2 ст. 203 ГК України = ч. 1 ст. 539 ЦК України; 3) ч. 3 ст. 203 ГК України = ч. ч. 1, 2 ст. 601 ЦК України; 4) ч. 5 ст. 203 ГК України = ч. 1 ст. 602 ЦК України. Аналогічна

ситуація має місце щодо інших статей цієї глави, які дублюють положення ЦК України, через що виникають обґрунтовані сумніви в їх практичній цінності та потребі збереження.

Існування глави 23 «Визнання суб'єкта підприємництва банкрутом» у межах Розділу IV ГК України й раніше викликало шквал критики, а з прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства – поготів, адже потреби у фрагментарній, поверхневій регламентації відносин нормами, які не регулюють, а в багатьох випадках навіть суперечать новоприйнятому кодифікованому акту, не було як раніше, так і тепер.

Отже, положення Розділу IV ГК України «Господарські зобов'язання» за своєю суттю та змістом мали би відображати притаманні виключно господарським зобов'язанням особливості. Натомість запропоноване регулювання у відповідних статтях ГК України в багатьох випадках фактично повторює приписи, передбачені у Книзі п'ятій ЦК України. Відповідно, аргументи щодо доцільності збереження цього розділу відсутні.

Положення Розділу V ГК України «Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання» за своїм загальним змістом дублюють положення глави 51 ЦК України. Як приклад доцільно навести положення глави 24 «Загальні засади відповідальності учасників господарських відносин» ГК України, які дублюють положення глави 51 ЦК України, а в окремих випадках лише закріплюють загальні норми-декларації, як-от: «учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором» (ч. 1 ст. 216 ГК України); «підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання» (ч. 1 ст. 218 ГК України). Такою, що частково дублює положення ст. 617 ЦК України, є ст. 219 ГК України, у якій закріплено підстави звільнення від відповідальності. На нашу думку, таке дублювання є недоцільним. Водночас заслуговує на перенесення до ст. 617 ЦК

України ч. 4 ст. 219 ГК України шляхом закріплення можливості сторін передбачити певні обставини, які через їх надзвичайний характер можуть бути підставою для звільнення їх від відповідальності у випадку порушення зобов'язання через ці обставини, а також порядок засвідчення факту виникнення таких обставин.

Статті 220 та 221 ГК України повністю дублюють положення ст. ст. 612 та 613 ЦК України. Те саме стосується доцільності врегулювання процесуальних питань досудового порядку врегулювання спору (ст. 222 ГК України). Стаття 222 ГК України містить багато аспектів процесуального характеру, які повинні бути закріплені у процесуальних кодексах.

Із цього приводу варто наголосити на доцільності виключення глави 25 «Відшкодування збитків у сфері господарювання» ГК України, оскільки вона не несе жодного правового навантаження. Зокрема, ст. ст. 224 і 225 ГК України дублюють положення ст. ст. 22, 623 ЦК України, а ст. ст. 227 і 228 ГК України – відповідно ст. ст. 541–544 ЦК України.

Главу 26 «Штрафні та оперативно-господарські санкції» ГК України доцільно виключити з огляду на внутрішню неузгодженість її норм (наприклад, визнання штрафу та пені окремими санкціями поруч із неустойкою або ж закріплення всупереч положенням ст. 624 ЦК України залікової неустойки у ст. 232 ГК України тощо) та дублювання положень ЦК України (наприклад, ст. 233 ГК України дублює положення ст. ст. 551 та 616 ЦК України; ст. 234 ГК України – положення ст. 622 ЦК України; ст. 235 ГК України – положення ст. 615 ЦК України тощо). Крім того, сумніви викликає редакція ст. 231 ГК України (особливо її ч. 2), у якій незрозумілою є доцільність імперативного встановлення санкцій, якщо учасником правовідношення є держава. Зазначена стаття фактично нівелює принцип юридичної рівності сторін у приватноправових відносинах, а сама Глава 26 ГК України не містить якихось нових підходів до механізму притягнення порушника до відповідальності, дублюючи тим самим положення ЦК України.

Окремо варто акцентувати на положеннях глави 27 «Адміністративно-господарські санкції» ГК України, присвячених

питанням, що знайшли своє окреме врегулювання в положеннях кодифікованих актів публічного права (Податковому кодексі України, Митному кодексі України, Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Законі України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» тощо). Більше того, на сьогодні законодавець відмовився від застосування до суб'єктів підприємництва, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, таких спеціальних санкцій, як тимчасове зупинення зовнішньоекономічної діяльності, індивідуальний режим ліцензування та штраф, шляхом вилучення ст. 37 із Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Такий самий підхід відображено у ст. 23 законопроекту № 6013. Зазначене свідчить про оновлення спеціального законодавства в цій сфері без внесення відповідних змін до ГК України як недієвого регулятора цих відносин.

Таким чином, проаналізований зміст Розділів IV та V ГК України дає змогу констатувати відсутність потреби в їх збереженні з огляду на наявність такого значного масиву різнорівневих актів законодавства, а також відсутність якихось особливостей регулювання вищенаведених відносин, які не охоплювалися би предметом регулювання ЦК України та спеціальними актами законодавства.

Наостанок вважаємо за доцільне звернути увагу на певні статистичні дані, які ми отримали за результатами дослідження судової практики. Нами була проаналізована, зокрема, практика розгляду справ Великою Палатою Верховного Суду в частині наявності в них посилань на Господарський кодекс України з 2018 р., тобто з початку діяльності Верховного Суду. Аналіз проводився за двома параметрами: кількість постанов Великої Палати Верховного Суду за рік та, відповідно, кількість у них посилань на ГК України. При цьому ми брали абсолютні показники, тобто не аналізували зазначені посилання на ГК України на предмет їх змістовності (тобто чи мають посилання на ГК України вирішальний вплив на формування правової позиції для вирішення спору або ж поси-

лення має суто декларативний чи технічний характер).

Виявилось, що у 2018 р. з 1 700 постанов Великої Палати Верховного Суду лише в 125 міститься посилання на Господарський кодекс України, і це трохи більше 7%. Майже таке саме співвідношення було у 2019 р.: з 2 136 постанов ГК України згадується в 169 судових актах.

Натомість із 2020 р. спостерігається тенденція зменшення кількості таких згадок ГК України в судових актах Великої Палати Верховного Суду: з 860 постанов Великої Палати Верховного Суду, ухвалених у 2020 р., посилання на ГК України є в 51 постанові, а у 2021 р. із 652 постанов – лише в 33. Тобто у відсотковому співвідношенні це 5%. Такий показник (5%) зберігся й у 2022 р.

Більше того, навіть якщо проаналізувати це питання в межах господарського судочинства, то можна отримати також дуже цікаві результати (цікаві для цивілістів, проте невтішні для представників науки господарського права!), які фактично будуть вироком для Господарського кодексу України. Лише у третині справ із так званих господарських спорів, які розглянула Велика Палата Верховного Суду та з яких нею були ухвалені відповідні постанови, міститься посилання на ГК України. І більшість цих посилань, як правило, стосується винятково застосування штрафних санкцій – норм, які, на наше глибоке переконання, мають вирішуватися підприємцями на засадах диспозитивності під час встановлення договірних відносин. Оце й уся регулятивна міць Господарського кодексу України.

Таким чином, проведений аналіз основних розділів Господарського кодексу України, його зіставлення з окремими положеннями Цивільного кодексу України, окремими законами та іншими нормативно-правовими актами дає підстави для висновку, що Господарський кодекс України, з огляду на його засадничі принципи, суттєво відстав від реалій сьогодення. Детальний аналіз положень Господарського кодексу України не дає змоги говорити про його системоутворююче значення, адже більше 90% його положень є бланкетними або щонайкраще мають відсильний характер. Відповідно, питання гармонізації

вітчизняного законодавства зі стандартами Європейського Союзу доцільно здійснювати також шляхом усунення внутрішніх протиріч між Цивільним кодексом України та Господарським кодексом України. За таких умов із метою спрощення правового регулювання підприємницької діяльності, а також з огляду на міжнародно-правові зобов'язання нашої держави доцільність визнання Господарського кодексу України таким, що втратив чинність, не викликає жодних сумнівів. Варто наголосити на

відсутності серйозних застережень щодо недоцільності прийняття та введення в дію Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період». Закріплений у ньому механізм правового регулювання підприємницьких відносин спрямований на поступове наближення до правил і рекомендацій Європейського Союзу та, що не менш важливо, узгодження діяльності бізнесу з новими стандартами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шевченко Я. Поняття приватного права як ядра правопорядку, заснованого на ринковій організації економіки. *Право України*. 2009. № 8. С. 4–7.
2. Кабрйак Р. Кодификации / пер. с франц. Л. Головки. Москва : Статут, 2007. 476 с.
3. Концепція оновлення Цивільного кодексу України / А. Довгерт, Н. Кузнецова та ін. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
4. Проект Закону про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період від 9 вересня 2021 р. № 6013 / *Верховна Рада України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 28.02.2023).
5. Abolition of the Commercial Code of Ukraine: potential consequences and necessary prerequisites / N. Kuznietsova, O. Kot, A. Hryniak, M. Pleniuk. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. Vol. 27. № 1. P. 100–131.